

Geoparki — nowe wyzwanie dla ochrony dziedzictwa geologicznego

Zofia Alexandrowicz*

Szczególnym zadaniem światowych konwencji i programów badawczych dotyczących przyrody jest zapewnienie ochrony ważnych lub zagrożonych zniszczeniem dużych obszarów jako siedlisk roślin i zwierząt. W tym zakresie potrzeba zachowania na tych terenach naturalnego typu rzeźby oraz odsłaniających się na powierzchni elementów budowy geologicznej jest zadaniem nie mniej ważnym, a mimo to zazwyczaj nie podlegają one indywidualnej ocenie pod kątem ich rzeczywistych walorów, składających się na system geoochrony. Niewątpliwie dotychczasowy brak przedmiotowej konwencji, jako podstawy działalności w międzynarodowym wymiarze, stwarza utrudnienie w realizacji ochrony ważnych elementów dziedzictwa Ziemi (Kozłowski, 1998, 2004; Kozłowski i in., 2004). Debata i uzgodnienia podjęte na ten temat w czasie konferencji w Great Malvern (1993 r.) niestety nie doprowadziły do opracowania założeń takiej konwencji (Alexandrowicz, 1994). Mimo przewodniej dla XXI w. idei polegającej na spójnym traktowaniu przyrody i docenianiu jej wszystkich wartości, nie można uznać, że wyzwanie to jest realizowane. Co więcej, niekiedy jeszcze dziś wbrew logice ogranicza się ochronę przyrody tylko do istniejących, żywych jej składników. Przypadki całkowitego wyginięcia we współczesnym świecie wielu gatunków flory i fauny, uświadamiają naocznie nieustanną transformację środowiska życia, powodowaną przyczynami antropogenicznymi, a także naturalnymi. Tym samym sfera przyrody nieożywionej rozszerza się w czasie geologicznym.

Ochrona przyrody nieożywionej dopiero w ciągu ostatniego piętnastolecia stała się przedmiotem zainteresowania międzynarodowego. Do tego czasu miała ona głównie zakres krajowy, często ograniczony w swoich zadaniach do ochrony indywidualnych stanowisk (Alexandrowicz & Kozłowski, 1999). Ważnym impulsem postępu ochrony przyrody są programy integracyjne o szerokich możliwościach do zachowania przede wszystkim bioróżnorodności. Nowe inicjatywy rozwoju geoochrony nie znajdują należytego zrozumienia ani poparcia finansowego w organizacjach UNESCO. Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody (IUCN) jak dotychczas nie rozszerzyła swoich priorytetowych zainteresowań i kompetencji, skoncentrowanych wyłącznie na ochronie przyrody żywej. Konwencje lub porozumienia dotyczące ochrony przyrody, mimo niekiedy ich możliwości statutowych, nie są wykorzystywane w promocji dziedzictwa geologicznego (Dingwall, 2000). Jedyną organizacją w pewnym stopniu integrującą działalność badawczą w zakresie geoochrony jest Europejska Asocjacja Ochrony Dziedzictwa Geologicznego (ProGEO). Podjęła ona inicjatywę Międzynarodowej Unii Nauk Geologicznych (IUGS) utworzenia sieci

geostanowisk, reprezentatywnych względem zróżnicowania regionów geologicznych w Europie o przestrzennych zasięgach krajowych i transgranicznych. Prace tego projektu pod nazwą GLOBAL GEOSITES, postępują nierównomiernie, a banki danych narodowych geostanowisk są często tworzone na dowolnych zasadach mimo procedury ustalonej przez ProGEO (Wimbledon i in., 1999; Alexandrowicz, 2003; Miśkiewicz, 2004). Nie ułatwi to w przyszłości studiów porównawczych w skali Europy, a w konsekwencji ostatecznego wyboru stanowisk oraz dokonania waloryzacji naukowej i dydaktycznej na poziomie wartości standardowych lub znaczenia regionalnego.

Ważnym dokumentem wspierającym geoochronę jest przyjęta w 2004 r. przez Komitet Ministrów Rady Europy *Rekomendacja ochrony dziedzictwa geologicznego i obszarów o specjalnym geologicznym znaczeniu w Europie*, która jest zalecona do zastosowania w polityce i zakresie działalności krajów członkowskich UE. Promuje ona geostanowiska oraz geoparki i zwraca uwagę na potrzebę wyróżniania ważnych elementów geologicznych i geomorfologicznych w chronionych obszarach, objętych zwłaszcza Konwencją Światowego Dziedzictwa (Alexandrowicz, 2004a). Zapewne z czasem nabierze ona znaczenia dyrektywy jako formy bardziej obligatoryjnych działań, tak jak w realizacji programu *Natura 2000* (Alexandrowicz, 2004b).

Możliwości tworzenia geoparków opierają się na istniejącej sieci geostanowisk, chronionych w różnych kategoriach prawnych. Pierwszą propozycją promowania w Europie ważnych regionów geologicznych, skupiających liczne geostanowiska, była koncepcja utworzenia międzynarodowej sieci Rezerwatów Litosfery/Geosfery, które pod względem znaczenia naukowego byłyby odpowiednikami Rezerwatów Biosfery MAB/UNESCO. Koncepcja ta przedstawiona przez autorkę i sekretarza ProGEO dr W.A.P. Wimbledon podczas II Międzynarodowego Sympozjum ProGEO w Rzymie (1996), zyskała poparcie i została odnotowana w jego końcowych wnioskach (Alexandrowicz & Wimbledon, 1999; *Declarations...*, 1999). Projekt ten był brany pod uwagę przez Międzynarodową Unię Nauk Geologicznych (IUGS), ale ostatecznie nastąpiło uzupełnienie go zasadami koncepcji zrównoważonego, regionalnego rozwoju społeczno-gospodarczego i nadanie tego typu wybranym obszarom nazwy GEOPARK UNESCO. W Polsce, podobnie jak w innych krajach, najbardziej odpowiednimi obszarami dla takiej ochrony są niektóre parki krajobrazowe, obejmujące rozległe tereny o specjalnym znaczeniu dla nauk o Ziemi, a równocześnie bardziej dostępne, niż inne chronione obszary, do wykorzystania turystycznego i dydaktycznego (Alexandrowicz & Alexandrowicz, 2004). W ich obrębie ustawowo tworzy się rezerваты przyrody i indywidualne formy ochrony. W parkach krajobrazowych powinna być dobrze rozwinięta sieć chronionych obiektów geologicznych i geomorfologicznych odpowiadających typologii i waloryzacji obszaru. Niestety na ogół jest tu ona uboga, a nawet nieobecna. W konsekwencji tego nie może być wykorzystana w pełni przydatność tych obszarów dla geoedukacji. Utworzenie lub uzupełnienie sieci geostanowisk

*Polska Akademia Nauk, Instytut Ochrony Przyrody, Al. A. Mickiewicza 33, 31-120 Kraków

jest nieodzownym warunkiem prawidłowego funkcjonowania każdego parku krajobrazowego, a tym bardziej geoparku.

Od czasu pierwszych definicji ochrony rezerwatów krajobrazowych i parków krajobrazowych ich istotne założenia zostały zmodyfikowane przez rozszerzanie pojęć, a w planach ochrony tych obszarów konserwacja reprezentatywnej sieci geostanowisk jest niestety wyjątkowo dostatecznie przewidywana i realizowana. Według obowiązującej od 2004 r. nowej *Ustawy o ochronie przyrody* użyte tu określenie — ochrona krajobrazowa (art. 5, p. 8) oznacza: „zachowanie cech charakterystycznych danego krajobrazu”, a walory krajobrazowe są zdefiniowane jako: „wartości ekologiczne, estetyczne lub kulturowe obszaru oraz związane z nimi rzeźba terenu, twory i składniki przyrody, ukształtowane przez siły przyrody lub działalność człowieka” (art. 5, p. 23). Definicja parku krajobrazowego (art. 16, p.1) jest ogólnie sformułowana jako: „obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju”. Relacja użytych tu sformułowań — wartości przyrodnicze i walory krajobrazowe — nasuwa pytanie, co się rozumie pod tymi pierwszymi. Wszystkie zacytowane definicje dotyczą krajobrazu, ale ich interpretacja może być różna i zwykle jest ona niewystarczająca dla realizacji ochrony dziedzictwa geologicznego i geomorfologicznego. Można nawet spotkać pogląd, według którego podstawową cechą krajobrazu są lasy, a nie ukształtowanie powierzchni Ziemi uwarunkowane różnorodnością odsłoniętych tu formacji skalnych i ciągłością procesów geologicznych. Europejska Konwencja Krajobrazowa z 2000 r., w postanowieniach ogólnych (rozdz. I, art. 1) odnosi definicję do obszaru, którego charakter jest wynikiem działania czynników przyrodniczych i/lub antropogenicznych. Według tej konwencji ochrona krajobrazu znaczy: „działania na rzecz zachowania i utrzymania ważnych lub charakterystycznych cech krajobrazu tak, aby ukierunkować i harmonizować zmiany, które wynikają z procesów społecznych, gospodarczych i środowiskowych”. Jest to najbardziej ogólny, nie narzucający priorytetów sposób zabezpieczenia różnorodności krajobrazów wyjątkowych, pospolitych i zdegradowanych.

Ryc. 1. Sieć Europejskich Geoparków (według *The European Geoparks Network today*, 2005):
1 — Réserve Géologique de Haute Provence — Francja; **2** — Vulkaneifel European Geopark — Niemcy; **3** — Petrified Forest of Lesbos — Grecja; **4** — Maestrazgo Cultural Park — Hiszpania; **5** — Astrolême Châtaigneraie Limousine — Francja; **6** — Psiloritis Natural Park — Grecja; **7** — Terra Vita Naturpark — Niemcy; **8** — Copper Coast Geopark — Irlandia; **9** — Marble Arch Caves & Cuilcagh Mountain Park — Północna Irlandia UK; **10** — Madonie Geopark — Włochy; **11** — Rocca di Cerere Geopark — Włochy; **12** — Kulturpark Kamptal — Austria; **13** — Naturpark Steirische Eisenwurzen — Austria; **14** — Naturpark Bergstasse-Odenwald — Niemcy; **15** — North Pennines AONB (Area of Outstanding Natural Beauty) — Wielka Brytania; **16** — Abberley and Malvern Hills Geopark — Wielka Brytania; **17** — Park Naturel Régional du Liberon — Francja; **18** — North West Highlands — Szkocja UK; **19** — Geopark Swabian Albs — Niemcy; **20** — Geopark Hartz Braunschweiger Land Ostfalen — Niemcy; **21** — Mecklenburg Ice Age Park — Niemcy; **22** — Hateg Country Dinosaurs Geopark — Rumunia; **23** — Beigua Geopark — Włochy

Geoparki Europy

Idea tworzenia geoparków ma już prawie dziesięcioletnią historię, z niewielkim kilkuletnim opóźnieniem w stosunku do programu europejskich geostanowisk. Dotychczas w dziewięciu państwach należących do Unii Europejskiej funkcjonują 23 geoparki uznane przez UNESCO (ryc. 1). Długa jest lista proponowanych geoparków, a brane będą pod uwagę jedynie obszary dobrze udokumentowane i sprawdzone przez Zespół Ekspertów UNESCO. Ważne etapy starań, które miały wpływ na ostateczne ukształtowanie się zasad tworzenia geoparków, są zestawione poniżej w formie kalendarium:

□ **Rzym, 05.1996** — **II Międzynarodowe Sympozjum ProGEO** n.t. ochrony dziedzictwa geologicznego — koncepcja międzynarodowego Rezerwatu Litosfery/Geosfery, odpowiednika Rezerwatu Biosfery MAB/UNESCO.

□ **Paryż, 02.1997** — **Generalna Konferencja UNESCO** — uchwalenie wstępnego programu i budżetu na potrzeby biura ds. tworzenia sieci geoparków.

□ **Paryż, 02.1999** — **Decyzja UNESCO** o utworzeniu kategorii ochrony „**Geopark**”, porównywalnej z Rezerwatem Biosfery MAB/UNESCO, służącej promocji i zabezpieczeniu dziedzictwa geologicznego w powiązaniu ze strategią regionalnego rozwoju ekonomiczno-społecznego.

□ **Lesvos Island (Grecja), 06.2000** — porozumienie między państwami Francją, Grecją, Hiszpanią i Niemcami, w sprawie organizacji **Europejskich Geoparków** w ramach programu Wspólnoty Europejskiej Leader IIC (Rozwój Geoturystyki w Europie).

□ **Paryż, 06.2001** — **Decyzja Rady Wykonawczej UNESCO** (161 EX/Dec.) dotycząca wspierania inicjatyw i promocji obszarów jako geoparków, odznaczających się zespołem wartościowych cech geologicznych.

□ **Paryż, 01.2004** — **UNESCO Operational Guidelines** — określenie kryteriów i procedury starań w celu uzyskania pomocy ze strony UNESCO w tworzeniu i włączaniu narodowych geoparków do Europejskiej Sieci Geoparków.

□ **Strasburg, 05.2004** — Komitet Ministrów Rady Europejskiej przyjął dokument: „**Rekomendacja ochrony dziedzictwa geologicznego i obszarów o specjalnym geologicznym znaczeniu w Europie**”, zalecający tworzenie w krajach Wspólnoty Europejskiej m.in. sieci geostanowisk (program GEOSITES/IUGS/ProGEO) i geoparków (UNESCO).

□ **Beijing (Chiny), 06.2004** — **I Międzynarodowa Konferencja UNESCO** dotycząca geoparków, której głównym osiągnięciem jest włączenie 17 Europejskich Geoparków do Światowej Sieci Geoparków UNESCO (Global UNESCO Network of Geoparks) oraz powołanie 8 geoparków w Chinach.

□ **Madonie Geopark (Sycylia), 10. 2004** — **Deklaracja Madonie** — porozumienie między Oddziałem Nauk o Ziemi UNESCO a Europejską Siecią Geoparków, wyznaczające siedziby jednostek koordynacyjnych dla Europejskiej Sieci Geoparków — Digne (Francja), a dla Globalnej Sieci Geoparków — Beijing (Chiny).

Kryteria tworzenia geoparków

Wymagania stawiane geoparkom zawierają się w dwóch podstawowych i współzależnych zadaniach. Jednym z nich jest ochrona dziedzictwa geologicznego poprzez efektywne zabezpieczanie stanowisk, szeroką promocję nauk geologicznych oraz propagowanie ich funkcji edukacyjnych i turystycznych, a drugim zadaniem jest stosowanie bezkonfliktowego wykorzystywania naturalnych walorów obszaru w lokalnej polityce zrównoważonego rozwoju społecznego i ekonomicznego. Pojęcie zrównoważonego rozwoju społeczno-ekonomicznego zostało zdefiniowane w 1987 r. przez Światową Komisję ds. Środowiska i Rozwoju UNESCO, jako działalność w polityce państwa, która „zaspakaja potrzeby obecnego pokolenia, nie ograniczając zdolności przyszłych pokoleń do zaspakajania ich własnych potrzeb”.

Geoparki tworzy się na obszarach podlegających już prawnej ochronie, która może mieć różną formę w zależności od krajowego ustawodawstwa. Projekty narodowych geoparków są wspierane przez UNESCO i tylko takie wchodzi na listę kandydatów do sukcesywnie rozszerzanej światowej sieci geoparków, jednakże pod warunkiem, że ich wybór odpowiada kryteriom zawartym w specjalnej instrukcji wydanej przez UNESCO (*Operational Guidelines...*, 2004). Kryteria definiują obszar narodowego geopar-

ku pod kątem wymagań w stosunku do jego znaczenia naukowego i edukacyjnego, roli społeczno-ekonomicznej oraz sposobu zarządzania. Są one zestawione w następujących 11 punktach:

1. Geopark, ubiegający się o wsparcie UNESCO, to teren z dobrze/jasno określonymi granicami, którego powierzchnia jest wystarczająco duża, aby mogła służyć lokalnemu rozwojowi ekonomicznemu. Geopark zawiera określoną liczbę dowolnej wielkości stanowisk dziedzictwa geologicznego (*geosites*) lub mozaikę formacji geologicznych o specjalnych wartościach naukowych, jak też formy rzeźby rzadkie lub piękne, charakterystyczne dla danego terenu, jego historii geologicznej, wydarzeń lub procesów. Teren ten może mieć wartość nie tylko geologiczną i krajobrazową, ale także ekologiczną, archeologiczną, historyczną lub kulturową. Należy się starać o uzyskanie zatwierdzenia danej kwalifikacji geologiczno-naukowej geoparku w kompetentnej służbie geologicznej/urzędach geologicznych lub w innej, odpowiedniej instytucji naukowej ds. geologicznych.

2. Geostanowiska (*geosites*) wewnątrz zdefiniowanego obszaru są połączone ze sobą i zabezpieczone w sposób, który wynika z konkretnej, stosowanej formy zarządzania tym parkiem. Geoparkiem kieruje i zarządza wyznaczony organ władzy, posiadający odpowiednią infrastrukturę i dostosowujący swoją politykę terytorialną do wymagań zrównoważonego rozwoju społeczno-ekonomicznego danego regionu.

3. Geopark, ubiegający się o dotacje UNESCO służy wspieraniu i promowaniu rozwoju społeczno-ekonomicznego, który jest zrównoważony zarówno kulturowo jak i środowiskowo. Ma to bezpośredni wpływ na cały obszar, gdyż umożliwia poprawę warunków życia społeczności lokalnych, a przez to wzmacnia identyfikowanie się ich z regionem oraz generuje renesans kulturowy. Geopark powinien stymulować, np. zakładanie innowacyjnych przedsiębiorstw lokalnych, małych przedsiębiorstw biznesowych, rękodzielnictwa, a tym samym wpływać na tworzenie miejsc pracy poprzez nowe źródła dochodu (np. geoturystyka, geoprodukty). Powinno to zapewnić dodatkowy dochód lokalnej społeczności oraz przyciągnąć prywatny kapitał.

4. Geopark, ubiegający się o wsparcie UNESCO, ma służyć jako pomoc naukowa w edukacji, w szkoleniach i badaniach interdyscyplinarnych, związanych z naukami geologicznymi oraz z szeroko pojętymi zagadnieniami, powiązаныmi ze środowiskiem i jego zrównoważonym rozwojem. Geopark powinien dostarczać tematycznych programów i narzędzi dla szeroko rozumianej edukacji dotyczącej środowiska, w celach zwiększenia społecznej świadomości (muzea geologiczne, ścieżki geologiczne), rozwoju badań naukowych i metod dydaktyki w różnych kategoriach szkolenia. Powinno on również oferować zaplanowane działania i wsparcie logistyczne.

5. Geopark ubiegający się o wsparcie UNESCO, służy do badania, wypracowania i prezentacji metod konserwowania i utrzymywania stanu dziedzictwa geologicznego (np. konserwacji skał, minerałów, skamielin i form terenu). W ramach krajowego ustawodawstwa lub na podstawie innych przepisów prawnych, geopark powinien przyczyniać się do zachowania w terenie ważnych cech i właściwości geologicznych, które dostarczają informacji z zakresu różnych nauk geologicznych.

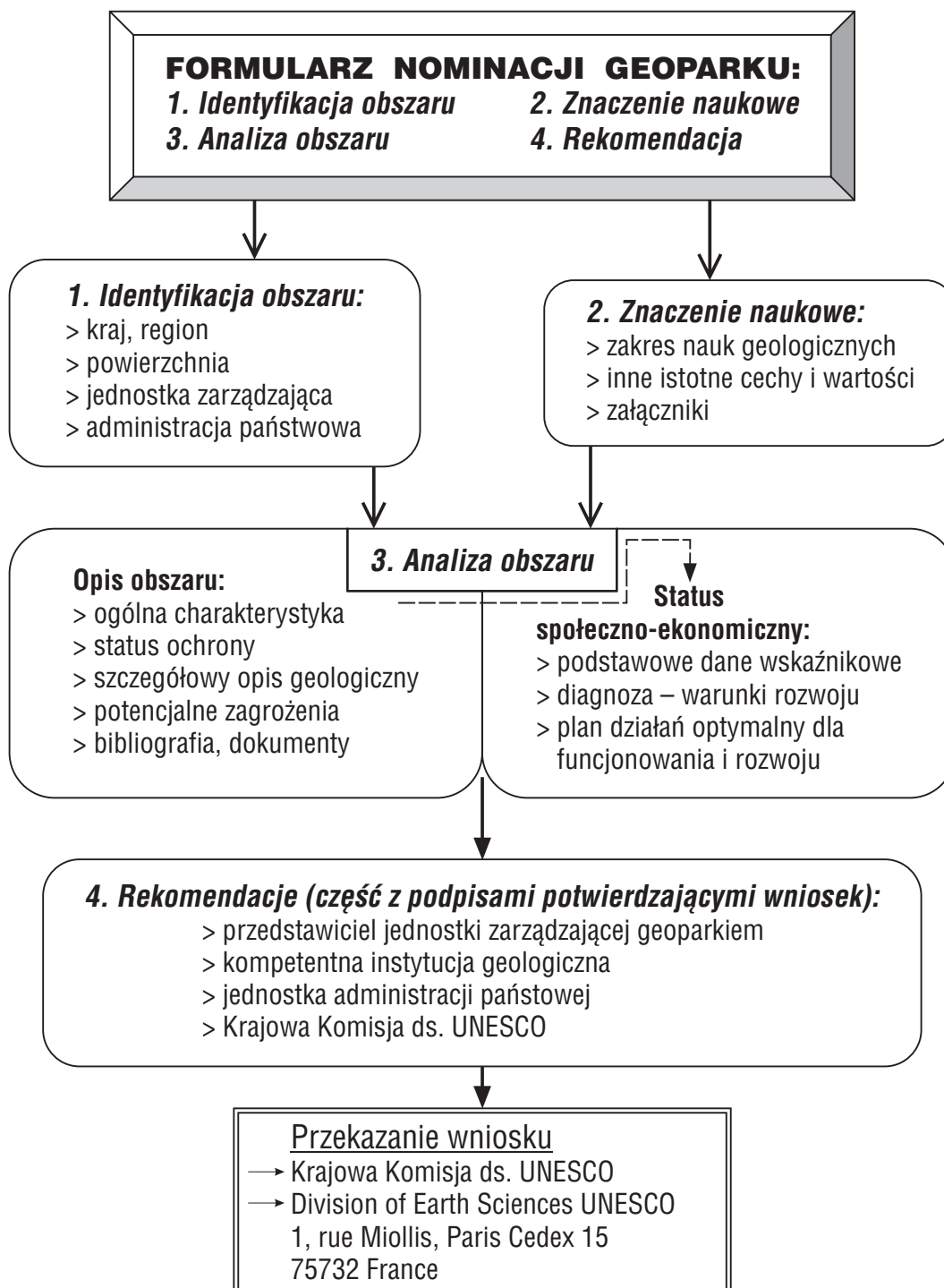
6. Władze zarządzające geoparkiem, w porozumieniu ze służbą geologiczną lub z odpowiednimi organami usta-

wowymi, powinny zagwarantować najwłaściwsze metody konserwacji i utrzymania geostanowisk oraz całego obszaru, a także dostarczać, w zależności od potrzeb, odpowiednich środków finansowych dla jego egzystencji. Geopark, ubiegający się o wsparcie UNESCO, pozostaje w obrębie wyłącznej jurysdykcji państwa/województwa, na którego terenie się znajduje. A to znaczy, że ich władze są odpowiedzialne za podejmowanie decyzji o wyborze sposobu ochrony poszczególnych geostanowisk lub obszarów, zgodnie z obowiązującym prawem i z innymi przepisami lokalnymi.

7. Geopark, ubiegający się o wsparcie UNESCO, winien respektować prawo państwowe, lokalne i między-

narodowe, odnoszące się do ochrony stanowisk geologicznych, a władze geoparku muszą podejmować decyzje etyczne sprzyjające ochronie przyrody (np. zabraniające eksploatacji minerałów i skamieniałości w celu ich sprzedaży). Władze te jednakże powinny zaakceptować fakt, że w krajach europejskich panują różne zwyczaje, dotyczące kolekcjonerstwa, i dlatego mogą zezwalać, pod jasno określonymi warunkami, na ograniczone zbieranie próbek geologicznych z wyznaczonych miejsc, głównie dla celów edukacyjnych.

8. Zarząd konkretnego geoparku powinien przedstawić dokładny plan zarządzania, w którym należy umieścić także, ale nie tylko: ogólny stan geoparku, analizę oceny

Ryc. 2. Procedura tworzenia narodowych geoparków ubiegających się o wsparcie UNESCO

terytorium geoparku oraz potencjału lokalnego rozwoju ekonomicznego.

9. Na terenie geoparku, ubiegającego się o wsparcie UNESCO, powinno się podjąć stosowne działania, włączając do projektowania i prowadzenia geoparku oraz do planu regionalnego rozwoju gospodarczego i wszelkich innych tego typu prac, rządowe/publiczne władze, lokalne społeczności, prywatny biznes oraz instytucje naukowe i badawcze. Ta współpraca winna stymulować dyskusję i zachęcać do partnerstwa pomiędzy różnymi grupami ludzi, mającymi konkretne interesy na rozpatrywanym obszarze; powinna ona także motywować i mobilizować lokalne władze i lokalną społeczność.

10. Gdy dany obszar zostanie wyznaczony/mianowany jako geopark wspierany przez UNESCO, to wtedy jego zarząd ma obowiązek ten fakt odpowiednio nagłośnić i promować, a także regularnie informować UNESCO o rzeczywistych postępach rozwoju geoparku.

11. Jeśli terytorium geoparku pokrywa się z obszarem, wpisanym na Listę Światowego Dziedzictwa lub, jeżeli jest uznany jako Rezerwat Biosfery MAB, wtedy przed złożeniem wniosku o wsparcie przez UNESCO, konieczne jest uzyskanie zezwolenia od odpowiednich organizacji, które nadały taki statut.

Procedura tworzenia geoparków

Tok starań o nominację obszaru jako geoparku podlega specjalnej procedurze w celu uzyskania jego poparcia przez UNESCO (*Operational Guideline...*, 2004). Polega ona na opracowaniu w formie szczegółowych opisów i tabel pełnej charakterystyki obszaru, uzyskaniu kompetentnych rekomendacji oraz dostosowaniu się do przyjętego sposobu i kolejności postępowania w przekazywaniu wniosku do UNESCO (ryc. 2). Każdy udokumentowany wniosek opracowany w języku angielskim jest szczegółowo analizowany przez Zespół Ekspertów UNESCO i uzgadniany z przedstawicielem grupy inicjatywnej planowanego geoparku; przeprowadzana jest również wizytacja terenu. Krajowa Komisja ds. UNESCO otrzymuje ostateczną ocenę wniosku, a jego akceptacja upoważnia do uzyskania finansowego wsparcia na zagospodarowanie turystyczno-dydaktyczne obszaru geoparku. Ciągłość tej dotacji jest uzależniona od wyników kontroli przeprowadzanej, co 5 lat. Narodowy geopark po jego uznaniu przez UNESCO kandyduje do Europejskiej Sieci Geoparków (European Geoparks Network) będącej częścią Światowej Sieci Geoparków UNESCO (Global UNESCO Network of Geoparks).

Wstępne projekty narodowych geoparków w Polsce

W Polsce projektowanie geoparków już we wstępnym etapie napotyka na trudności wynikające z wielu powodów. Przede wszystkim słabo upowszechniana jest informacja o możliwości szczególnej promocji geologii i geoturystyki na obszarach chronionych prawem narodowym. Nie są znane lub niewłaściwie interpretowane cele, definicja, kryteria i funkcje geoparku. Ponadto, a może głównie, brak jest lokalnych inicjatyw w podjęciu niezbędnych starań w celu organizacji zarządu geoparku i opracowaniu wniosku udokumentowanego według instrukcji UNESCO (*Operational Guideline.....*, 2004). Organizacje i zainteresowane grupy osób niesłusznie zniechęca brak odpowiednich uregulowań prawnych oraz brak uwzględ-

nienia kategorii „geopark” w *Ustawie o ochronie przyrody*. Należy jednak podkreślić, że nie ma takich zapisów prawnych w innych krajach, w których są już geoparki UNESCO. Tworzenie i funkcjonowanie sieci geoparków UNESCO opiera się na podobnych zasadach, jak Rezerwatów Biosfery MAB/UNESCO oraz innych obszarów objętych międzynarodowymi konwencjami i porozumieniami. Jest to, zatem akt uznania rangi ponad krajowej dla narodowego obszaru chronionego, odznaczającego się szczególnymi wartościami dziedzictwa geologicznego.

Wstępna lista proponowanych geoparków w południowej Polsce zgodnie z ich kryteriami, obejmuje 9 obszarów prawnie chronionych. Są to:

1. Geopark Jurajski (2000, 2001, 2003) — obszary Zespołów Jurajskich Parków Krajobrazowych województw małopolskiego i śląskiego, Ojcowski Park Narodowy i projektowany Jurajski Park Narodowy.

2. Geopark Łuku Mużakowa (2002, 2003) — obszar transgraniczny polsko-niemiecki, obejmuje po stronie polskiej Park Krajobrazowy „Łuk Mużakowa”. W 2004 r. obiekt ten został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO pod nazwą Muskauer Park/Park Mużakowski i zaklasyfikowany wyłącznie jako obiekt kulturowy — przykład kompozycji parkowej z okresu dwóch ubiegłych stuleci.

3. Geopark Chęcińsko-Kielecki (2003) — Chęcińsko-Kielecki Park Krajobrazowy, którego pierwotna nazwa była zaprojektowana jako Chęcińsko-Kielecki Park Geologiczno-Krajobrazowy.

4. Geopark Doliny Kamiennej (2004) — obszar chronionego krajobrazu północnego obrzeżenia Gór Świętokrzyskich.

5. Geopark Pienin (2003) — obszar transgraniczny polsko-słowacki: parki narodowe Pienin i projektowany Park Krajobrazowy Małych Pienin.

6. Geopark Kopalni Soli Wieliczka (2003) — obiekt objęty Konwencją Światowego Dziedzictwa UNESCO i uznany jako Narodowy Pomnik Historii; rozważana jest także możliwość realizacji Geoparku Kopalni Soli w Bochni.

7. Geopark Słęży (2003) — Słężański Park Krajobrazowy.

8. Geopark Śnieżnika Kłodzkiego (2003) — obszar transgraniczny polsko-czeski: Śnieżnicki Park Krajobrazowy i rezerwat przyrody Kralický Śnieżnik.

9. Geopark Niecki Śródsudeckiej (2003) — obszar transgraniczny polsko-czeski: Park Krajobrazowy Gór Wałbrzyskich i Chraniana Kraina Oblasty Broumovsko.

Projekty pochodzą z różnych lat wymienionych w nawiasach powyższego wykazu. Większość z nich została po raz pierwszy zaprezentowana w czasie Międzynarodowej Konferencji *Geological heritage concept, conservation and protection policy in Central Europe*, zorganizowanej w Krakowie 2003 r. przez Państwowy Instytut Geologiczny — Centrum Doskonalenia Badań Środowiska Abiotycznego (REA), Instytut Ochrony Przyrody PAN i Asocjacje ProGEO (Alexandrowicz & Alexandrowicz, 2004; Kosiór, 2004; Kasiński i in., 2004; Urban & Wróblewski, 2004).

Koncepcja utworzenia Geoparku Jurajskiego na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej była pierwszą propozycją w Polsce, wstępnie zaprezentowaną w 2000 r. na Międzynarodowym Sympozjum Asocjacji ProGEO w Pradze, a następnie w czasie dwóch konferencji krajowych w Ojcowie (2001) i Krakowie (2005) oraz konferencji międzynarodowej w Krakowie (2003) (Alexandrowicz & Alexandrowicz, 2000, 2001, 2004). Szczególnie ważna

była krajowa konferencja w Krakowie (2005) pt. *Koncepcja powołania Geoparku Jurajskiego na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej*, zorganizowana przez Wydział Przyrodniczy PAU i Instytut Ochrony Przyrody PAN. Debata odbyła się w obecności Konserwatorów Przyrody województwa małopolskiego i śląskiego, Dyrektorów Jurajskich Parków Krajobrazowych oraz osób zainteresowanych tym terenem. Była ona poprzedzona informacją dotyczącą kryteriów i procedury tworzenia sieci narodowych geoparków (Alexandrowicz, 2006). Uczestnicy konferencji poparli sam zamysł utworzenia Geoparku Jurajskiego, dostrzegając jednakże trudności w potrzebie uformowania jego grupy inicjatywnej, która doprowadziłaby do powstania zarządu i przygotowania udokumentowanego wniosku. Zgłoszone zapowiedzi uaktywnienia organizacji samorządowych i społecznych nie przybrały dotychczas konkretnej formy.

Transgraniczny projekt Geoparku Łuku Mużakowa jest najbardziej zaawansowany w stosunku do innych obiektów (Badura i in., 2002; Kasiński i in., 2004). Ma on społeczne poparcie, uzgodnione granice, udokumentowane geotopy (geostanowiska) i jest przystosowany do zwiedzania oraz pełnienia funkcji edukacyjnej. Postępują prace adaptacyjne w projektowanym Geoparku Doliny Kamiennej. Słabą stroną tego projektu jest najniższa, w stosunku do innych, kategoria prawna ochrony całego obszaru, a nie tylko indywidualnych geostanowisk.

Uwagi końcowe

W toku rozwoju i zmian powierzchni Ziemi formowały się coraz to nowe przyrodnicze układy pozostające w organicznej całości. Rozpoznajemy je, dokumentujemy i powinniśmy zachować przynajmniej najbardziej charakterystyczne ich zespoły w taki sam sposób, jak czynimy to względem żywej przyrody — współczesnego etapu geologicznego w cyklu ewolucji naszej planety. Geoparki stwarzają szansę na przetrwanie regionalnych wartości dziedzictwa geologicznego, w tym strukturalnych krajobrazów, i wypromowanie ich znaczenia. Wymagać to będzie od geologów i geomorfologów zdecydowanie większego niż dotychczas włączania się w programy badawcze i działalność w tym kierunku. Na nich, bowiem spoczywa odpowiedzialność za zachowanie dowodów przeszłości geologicznej. Geoparki stwarzają również szansę dla rozwoju geoturystyki oraz kształcenia akademickiego w tym kierunku (Alexandrowicz & Alexandrowicz, 2002; Słomka & Kicińska-Świdowska, 2004; Słomka, 2005). Mogą one stać się wiodącymi ośrodkami popularyzacji i edukacji w zakresie nauk o Ziemi, a także przedsięwzięć zmierzających do geo- i ekoochrony. Zadania wykorzystania geoparków na cele rozwoju geoturystyki są obecnie wspierane finansowo przez projekt EU-Interreg IIIC.

Procedura tworzenia geoparków w Polsce powinna być zgodna z omówioną wyżej instrukcją UNESCO. Należałoby szeroko upowszechnić cele i zadania geoparków dla uzyskania ich społecznej akceptacji i wzbudzenia pożądanych inicjatyw. Obecne i przyszłe projekty geoparków muszą podlegać merytorycznej weryfikacji oraz selekcji i ustaleniu kolejności dokumentowania wniosków. Sieć narodowych geoparków powinna być reprezentatywna w stosunku do priorytetowych wartości dziedzictwa geologicznego. Utworzenie narodowego programu działania w tym celu wydaje się być niezbędną potrzebą.

Literatura

- ALEXANDROWICZ Z. 1994 — Międzynarodowa Konferencja nt. ochrony stanowisk geologicznych i krajobrazu (Wielka Brytania, Great Malvern 18–24 lipca 1993). *Chrońmy Przyrodę Ojczystą*, 50: 65–67.
- ALEXANDROWICZ Z. 2003 — Ochrona dziedzictwa geologicznego Polski w koncepcji europejskiej sieci geostanowisk. *Prz. Geol.*, 51: 224–230.
- ALEXANDROWICZ Z. 2004a — Perspektywy rozwoju geoochrony w krajach Wspólnoty Europejskiej. *Chrońmy Przyrodę Ojczystą*, 60: 86–99.
- ALEXANDROWICZ Z. 2004b — Important geosites of Poland in relation to the ecological network NATURA 2000. *Pol. Geol. Inst. Spec. Pap.*, 13: 41–47.
- ALEXANDROWICZ Z. 2006 (w druku) — Europejski Geopark — kryteria i procedura tworzenia. *Spraw. z Czynności i Posiedzeń PAU*.
- ALEXANDROWICZ Z. & ALEXANDROWICZ S.W. 2000 — Draft project of Jurassic Geopark in the Kraków–Częstochowa Upland (Southern Poland). *Ann. Meet. ProGEO Prague. Abstracts*: 6–7.
- ALEXANDROWICZ Z. & ALEXANDROWICZ S.W. 2001 — Wyżyna Krakowsko-Częstochowska w koncepcji międzynarodowej sieci UNESCO — GEOPARK. [W:] Partyka J. (red.) — *Badania naukowe w południowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej*. *Mat. Konf., Ojców*: 15–17.
- ALEXANDROWICZ Z. & ALEXANDROWICZ S.W. 2002 — Geoturystyka a promocja dziedzictwa geologicznego. [W:] Partyka J. (red.) — *Użytkowanie turystyczne parków narodowych*. Ojcowski P.N., *Inst. Ochrony Przyrody PAN*: 91–97.
- ALEXANDROWICZ Z. & ALEXANDROWICZ S.W. 2004 — Geoparks — the most valuable landscape parks in southern Poland. *Pol. Geol. Inst. Spec. Pap.*, 13: 49–56.
- ALEXANDROWICZ Z. & KOZŁOWSKI S. 1999 — From selected geosites to geodiversity conservation — Polish example of modern framework. [In:] Baretino D., Vallejo M. & Gallego E. (eds) — *Towards the Balanced Management and Conservation of the Geological Heritage in the New Millennium*. *Sociedad Geológica de España*. Madrid: 40–44.
- ALEXANDROWICZ Z. & WIMBLETON W.A.P. 1999. The concept of world lithosphere reserves. *Mem. Descr. Carta Geol. d'Italia*, 54: 347–352.
- BADURA J., GAWLIKOWSKA E., KASIŃSKI J.R., KOŹMA J., KUPETZ M., PIWOCKI M. & RASCHER J. 2002 — Geopark „Łuk Mużakowa” — proponowany transgraniczny obszar ochrony georóżnorodności. *Prz. Geol.*, 51: 54–58.
- DECLARATIONS OF THE SECOND INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON THE CONSERVATION OF THE GEOLOGICAL HERITAGE — ProGEO '96. 1999. *Mem. Descr. Carta Geol. d'Italia*, 54: 517–519.
- DINGWALL P.R. 2000 — Legislation and international agreements: the integration of the geological heritage in nature conservation policies. [In:] Baretino D., Wimbledon W.A.P. & Gallego E. (eds) — *Geological Heritage: Its Conservation and Management*. *Sociedad Geológica de España*, Madrid: 15–28.
- KASIŃSKI J.R., KOŹMA J. & GAWLIKOWSKA E. 2004 — Geotopes of the proposed Muskau Arch Geopark — inventory, classification and evaluation. *Pol. Geol. Inst. Spec. Pap.*, 13: 73–87.
- KOSIÓR A. 2004 — Exceptional geodiversity of the Intra-Sudetic Basin within the landscape of the upper Ścinawka River drainage area. *Pol. Geol. Inst. Spec. Pap.*, 13: 57–64.
- KOZŁOWSKI S. (red.) 1998 — *Ochrona litosfery*. Państw. Inst. Geol., Warszawa: 1–277.
- KOZŁOWSKI S. 2004 — Geodiversity. The concept and scope of geodiversity. *Prz. Geol.*, 52: 833–837.
- KOZŁOWSKI S., MIGASZEWSKI Z. M. & GAŁUSZKA A. 2004 — Geodiversity conservation — conserving our geological heritage. *Pol. Geol. Inst. Spec. Pap.*, 13: 13–20.
- MIŚKIEWICZ K. 2004 — Polish database of the representative geosites for the European framework. *Pol. Inst. Geol. Spec. Pap.*, 13: 35–39.
- Operational** Guideline For National Geoparks Seeking UNESCO's Assistance (Global UNESCO Network of Geoparks). UNESCO, 2004 Paris: 1–14.
- SŁOMKA T. 2005 — Geoturystyka w Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. *Prz. Geol.*, 53: 109–111.
- SŁOMKA T. & KICIŃSKA-ŚWIDERSKA A. 2004 — Geoturystyka — podstawowe pojęcia. *Geoturystyka*, 1: 1–7.
- The European Geoparks Network today 2005**. *European Geoparks Magazine*, 2: 5.
- URBAN J. & WRÓBLEWSKI T. 2004 — Chęciny–Kielce Landscape Park — an example of officially not proclaimed geopark. *Pol. Geol. Inst. Spec. Pap.*, 13: 131–135.
- WIMBLETON W.A.P., ANDERSEN S., CLEAL C.J., COWIE J.W., ERIKSTAD L., GONGGRIJP G.P., JOHANSSON C.E., KARIS L.O. & SUOMINEN V. 1999 — Geological World Heritage: GEOSITES — a global comparative site inventory to enable prioritization for conservation. *Mem. Descr. Carta Geol. d'Italia*, 54: 45–60.